

Т. В. Кузьмініч,
*намеснік дырэктара па інфармацыйным рэсурсам Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт*

АДУКАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ЭЛЕКТРОННЫХ РЭСУРСАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Паказаны разнастайныя электронныя інфармацыйныя рэсурсы, якія Нацыянальная бібліятэка Беларусі (НББ) прадастаўляе ў сваіх стацыянарных чытальных залах і распаўсюджвае праз іншыя бібліятэкі і інфармацыйныя цэнтры Беларусі. Акрэслены іх змястоўны патэнцыял для сферы адукацыі. Падрабязна разгледжаны асноўны склад інфармацыйных рэсурсаў, якія распаўсюджваюцца праз Віртуальную чытальную залу НББ, іх адукацыйная складаючая, а таксама прывілеі карпаратыўнага ўзаемадзеяння бібліятэк Беларусі пры набыцці ліцэнзійных баз даных. Засяроджана ўвага на магчымасцях выкарыстання ў вучэбным працэсе бібліяграфічных, фактаграфічных і паўнатэкставых электронных інфармацыйных рэсурсаў, якія стварае НББ, іх значнасці для выхавання этычных нормаў аперыравання інфармацыяй.

У сучасным інфармацыйным грамадстве бібліятэкам належыць важная роля ў забеспячэнні доступу да інфармацыі самых шырокіх колаў карыстальнікаў. Іх дзейнасць спрыяе фарміраванню інтэлектуальнай базы для развіцця айчыннай культуры, навукі і адукацыі, папулярызаванні навуковых ведаў, рэалізацыі бесперапыннага працэсу самаадукацыі і павышэння прафесійнай кампетэнтнасці. Пры гэтым бібліятэкі з'яўляюцца адным з самых шырокараспаўсюджаных і даступных сацыяльных інстытутаў, якія працуюць з інфармацыяй. Яны абслугоўваюць самую вялікую чытацкую аўдыторыю, захоўваюць дакументаваную інфармацыю на доўгачасовай аснове, арганізуюць доступ да найбольш запатрабаванай, сацыяльна значнай інфармацыі і робяць гэта на бясплатнай аснове.

У нашай краіне паспяхова функцыянуюць розныя па значэнні (нацыянальная, рэспубліканскія, абласныя, гарадскія, раённыя, населеных пунктаў гарадскога тыпу, сельскія), змесце бібліятэчных фондаў (універсальныя і галіновыя), прызначэнні (публічныя і спецыяльныя, для дарослых і дзіцячыя) бібліятэкі. Іх структура і спецыфіка дзейнасці абумоўлены сацыяльным заказам як грамадства ў цэлым, так і асобных карыстальніцкіх груп.

Сфера адукацыі з'яўляецца, бадай, самым прыярытэтным аб'ектам бібліятэчнага абслугоўвання. Для яе інфармацыйнага забеспячэння існуюць спецыяльныя бібліятэкі (устаноў адукацыі). Адначасова інфармацыйныя патрэбнасці выкладчыкаў і навучэнцаў улічваюцца пры фарміраванні фондаў іншых (агульнадаступных) бібліятэк. У гэтым пераліку і Нацыянальная бібліятэка Беларусі (далей – НББ) – галоўная бібліятэка нашай краіны. Згодна з нарматыўнымі дакументамі яна на пастаяннай аснове захоўвае нацыянальную дакументную спадчыну, збірае і доўгатэрмінова захоўвае актуальную для беларускага грамадства частку сусветных інфармацыйных рэсурсаў, а таксама арганізуе доступ да іх карыстальнікаў [1]. Бібліятэка імкнецца вельмі мабільна рэагаваць на змены інфармацыйных запатрабаванняў розных катэгорый карыстальнікаў, уключаючы сферы навукі і адукацыі [2].

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца прадстаўленне электронных рэсурсаў НББ як важнейшага інфармацыйнага цэнтра краіны, які шмат у чым вызначае ўзровень інфармацыйнага забеспячэння адукацыйнай прасторы і спрыяе павышэнню

якасці адукацыйных працэсаў. Пераважная большасць публікацый аб дзейнасці НББ прадстаўлена ў выданнях прафесійна бібліятэчнай скіраванасці. У гэтым артыкуле акцэнтавана ўвага на педагагічнай тэматыцы інфармацыйных рэсурсаў, якія НББ прадастаўляе ў сваіх стацыянарных чытальных залах і распаўсюджвае праз іншыя бібліятэкі і інфармацыйныя цэнтры нашай краіны. Матэрыял дазволіць вучоным-педагогам і настаўнікам-практыкам, педагогам устаноў вышэйшай адукацыі больш шырока пазнаёміцца з рэсурсамі НББ, актыўнае выкарыстанне якіх у практычнай дзейнасці і навукова-даследчай рабоце будзе спрыяць якасці адукацыйнага працэсу. На адукацыйную сферу робіцца акцэнт невыпадкова: больш за 64% чытацкай аўдыторыі НББ складаюць навучэнцы.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі прымае актыўны ўдзел у фарміраванні нацыянальнага электроннага інфармацыйнага асяроддзя і, адпаведна, адукацыйнай прасторы краіны. Гэта рэалізуецца праз наступныя напрамкі яе дзейнасці, якія лічацца найважнейшымі: збор і пастаяннае захоўванне нацыянальных дакументаў (электронных у ліку агульнага дакументнага патоку); адбор і часовае захаванне актуальных для краіны замежных дакументаў у незалежнасці ад форм іх існавання; арганізацыя доступу да нацыянальных і замежных ліцэнзійных баз даных (далей – БД); кумуляванне актуальных для грамадства электронных інфармацыйных рэсурсаў адкрытага доступу і арыентацыя ў іх чытачоў; стварэнне разнастайных пошукавых сістэм (фактаграфічных і бібліяграфічных ведаў аб форме, змесце дакументаў, іх аўтарах, складальніках і іншым, вызначэнне месца дакумента ў сістэме ведаў і мадэляванне масіваў інфармацыі); актуалізацыя асобных пластоў дакументаванай інфармацыі і стварэнне разнастайнай інфармацыйнай прадукцыі; арганізацыя свабоднага доступу да нацыянальных і замежных дакументаў, а таксама ўздзеянне на інфармацыйныя патрэбнасці і каштоўнасныя арыентацыі розных груп карыстальнікаў [3].

Мы не будзем спыняцца на двух першых кірунках, у аснове якіх – праца з офлайн-электроннымі дакументамі і якія развіваюцца па алгарытмах, апрабаваных бібліятэкамі на працягу стагоддзяў пры рабоце з друкаванымі ці рукапіснымі творами, мікрафішамі і іншым, з нязначнымі карэкціроўкамі з улікам спецыфічнасці носьбіта, структуравання інфармацыйных масіваў і праграмных сродкаў і абсталявання,

якія выкарыстоўваюцца. Да таго ж колькасць такіх дакументаў у агульным патоку паступленняў у НББ мізэрная (менш за 0,2%).

Найбольш істотным кірункам рэсурснага забеспячэння сферы адукацыі ў электронным асяроддзі з'яўляецца арганізацыя доступу да нацыянальных і замежных ліцэнзійных БД. На працягу апошняга пяцігоддзя гэта больш за 100 баз даных, электронных бібліятэк, электронных бібліятэчных сістэм. Сярод іх – БД «EastView», навуковая электронная бібліятэка «eLIBRARY.RU», БД «Интегрум», «Grebennikon», электронная бібліятэка дысертацый Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі, БД «Універсітэцкая бібліятэка», электронная бібліятэчная сістэма «Лань», прававыя БД («СоюзПравоИнформ», «Консультант» і інш.), БД «EBSCO», «Emerald», «Cambridge Journals Online», «ProQuest Dissertations & Theses», «Springer Journals», «Oxford Journals», БД Сусветнага банка і інш. Гэта сусветна вядомыя электронныя інфармацыйныя рэсурсы, якія НББ набывае (робіцца штогадовая падпіска) і ў якіх змяшчаецца вельмі значны блок бібліяграфічнай, паўнатэкставай, візуальнай і іншай інфармацыі, карыснай для адукацыйнага працэсу. Згодна з дамовамі, што заключаюцца з праваўладальнікамі гэтых рэсурсаў, доступ да іх у асноўным магчымы ў будынку НББ (некаторыя вытворцы даюць магчымасць аддаленага карыстання, але толькі для зарэгістраваных чытачоў НББ). Усведамляючы недахопы такога алгарытму доступу да інфармацыі, а таксама прывілеі карпаратыўнага набыцця ліцэнзійных электронных інфармацыйных рэсурсаў, НББ у 2008 г. стварыла віртуальную чытальную залу (далей – ВЧЗ). Гэта рухомая сукупнасць электронных інфармацыйных рэсурсаў і сэрвісаў лепшых айчынных і замежных вытворцаў, якая цэнтралізавана фарміруецца (камплектуецца) з платных і бязвыплатных крыніц інфармацыі і забяспечвае аддалены доступ да электронных інфармацыйных рэсурсаў праз дзейнасць іншых бібліятэк, інфармацыйных цэнтраў.

На працягу амаль 10 гадоў НББ цэнтралізавана (на карпаратыўнай аснове) набывае розныя базы і арганізуе іх размеркаванае выкарыстанне, гэта значыць дае арганізацыям Рэспублікі Беларусь магчымасць атрымання доступу да электронных інфармацыйных рэсурсаў лепшых сусветных вытворцаў, а таксама да інфармацыйна-аналітычных механізмаў аперывавання іх кантэнтам.

Рэпертуар інфармацыйных рэсурсаў ВЧЗ на 2016 г., на наш погляд, можа быць цікавы ўстановам не толькі вышэйшай,

але і сярэдняй і сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Прапанаваныя НББ для набыцця БД, электронная бібліятэчная сістэма («Універсітэцкая бібліятэка», «Grebennikon», «EastView», «EBSCO», «Лань») павінны разглядацца ў структуры інфармацыйных рэсурсаў спецыяльных бібліятэк як частка інфармацыйнага забеспячэння адукацыйнага працэсу, магчыма складаючая падпіскі школы, каледжа на перыядычныя выданні. Яны дазваляць як пашырыць падпісны рэпертуар, так і скараціць выдаткі на друкаваную перыёдыку. Гэтыя рэсурсы могуць быць выкарыстаны выкладчыкамі і навучэнцамі пры падрыхтоўцы да заняткаў і напісанні розных самастойных заданняў. Акрамя таго, іх прымяненне будзе садзейнічаць фарміраванню ўменняў працаваць у сучасных пошукавых сістэмах, усведамленню неабходнасці прытрымлівання этычных нормаў аперывавання інфармацыяй. Разгледзім больш падрабязна адукацыйную складаючую кантэнтну некаторых з вышэйадзначаных БД. База даных «Універсітэцкая бібліятэка» ўяўляе сабой электронную калекцыю рускамоўных адукацыйных рэсурсаў па філасофіі, гісторыі, паліталогіі, правазнаўстве, эканоміцы, прыродазнаўстве, інфармацыйных тэхналогіях, рэлігіі, філалагічных навук, мастацтвазнаўстве і інш. Яна змяшчае поўныя тэксты твораў навукавай і мастацкай літаратуры, даведнікаў, слоўнікаў, энцыклапедыяў і інш.

Электронная бібліятэка «Grebennikon» змяшчае кнігі і артыкулы з 32 рускамоўных часопісаў па эканоміцы (маркетынг, менеджмент, фінансы і кіраванне персаналам) расійскага «Издательского дома "Гребенников"», мае зручны рубрыкатар па 250 тэмах, падрабязныя анатацыі да артыкулаў. Акрамя рускамоўных матэрыялаў прадстаўлены згодна з заяўленай тэматыкай дакументы з такіх, бадай, самых рэйтынгавых сусветных рэсурсаў, як «Elsevier», «Emerald», «Harvard Business Review», «Swedish Scholl of Economics», «University of Chicago Press» і інш.

База даных «East View» складаецца з шэрагу электронных калекцый (большасць на рускай мове), сярод якіх – шмат рэсурсаў выразна педагагічнай скіраванасці. У прыватнасці, «Журналы по педагогике и образованию» – электронная калекцыя, у склад якой уваходзяць як навуковыя часопісы («Педагогика», «Психологический журнал», «Русская речь», «Русская литература»), так і выданні прыкладнага характару («Экономика в школе», «Директор школы», «Журнал руководителя управления образованием»,

«Школьное планирование»). У названай БД асобнымі блокамі прадстаўлены «Наука и техника в России», «Издания по общественным и гуманитарным наукам», а таксама «Вестники Московского государственного университета». Іх выкарыстанне забяспечвае азнаямленне з кантэнтам часопісаў, што выдаюцца ў Маскве і рэгіянальных расійскіх даследчых цэнтрах, веснікамі вышэйшых навучальных устаноў, вядомымі навукова-папулярнымі выданнямі.

Праз ВЧЗ НББ даступны 11 БД амерыканскай кампаніі «EBSCO Publishing» – сукупнасць англамоўных электронных рэсурсаў і сэрвісаў шматгаліновай тэматыкі. Гэта надзвычай аб'ёмныя і якасныя бібліяграфічныя, фактаграфічныя і паўнатэкставыя электронныя матэрыялы, якія можна актыўна выкарыстоўваць як у навукавай, так і вытворчай і адукацыйнай сферах.

Электронная бібліятэчная сістэма «Лань» уключае электронныя версіі кніг вядучых расійскіх выдавецтваў, у тым ліку і тых, якія выпускаюць вучэбную літаратуру, а таксама электронныя версіі перыядычных выданняў па прыродазнаўчых, тэхнічных і гуманітарных навуках.

Наступны блок электронных інфармацыйных рэсурсаў, з якім актыўна працуе НББ і які можа шырока выкарыстоўвацца педагогамі, навукоўцамі і навучэнцамі, – рэсурсы адкрытага доступу [4]. У асноўным гэта навуковыя і адукацыйныя рэсурсы, што ствараюцца навукавай і адукацыйнай супольнасцямі, зарэгістраваны ў міжнародных каталогах (рээстрах, дырэкторыях) адкрытага доступу і адпавядаюць патрабаванням іх ідэалогіі [5]. На партале НББ прадстаўлены (асобным блокам) найбольш актуальныя часопісы адкрытага доступу і архівы (рэпазітары) адкрытага доступу (гэтыя два кірункі найбольш актыўна развіваюцца на сучасным этапе) [6]. Менавіта навукоўцы, навуковыя таварыствы, калектывы прымаюць рашэнні аб прадстаўленні часопісных артыкулаў і іншых публікацый у адкрыты доступ [7]. Сістэма адукацыі павінна быць скіравана не столькі на рэпрадуктаванне вопыту папярэдніх пакаленняў і засваенне навучэнцамі сфарміраваных ведаў, колькі на творчае развіццё патэнцыялу будучых спецыялістаў, што немагчыма без іх актыўнага ўдзелу ў рэалізацыі (у тым ліку разам з выкладчыкамі) навуковых праектаў і стварэнні рэсурсаў адкрытага доступу. У рамках маніторынгу якасці сістэмы вышэйшай адукацыі гэта можа разглядацца

як дастаткова пераканаўчы аргумент яе паспяховага развіцця [8]. Нацыянальная бібліятэка Беларусі не толькі збірае адпаведныя інфармацыйныя рэсурсы, але і ўзаемадзейнічае з міжнароднай супольнасцю, імкнецца папулярызаваць у нашай краіне лепшыя сусветныя вопыты.

Істотным адукацыйным патэнцыялам валодаюць электронныя інфармацыйныя рэсурсы, якія генеруюцца НББ: электронны каталог, бібліяграфічныя, фактаграфічныя, паўнатэкставыя і камбінаваныя БД («Беларусь у асобах і падзеях», «Гісторыя Беларусі», «Электронная бібліятэка дысертацый і аўтарэфератаў дысертацый, абароненых у Рэспубліцы Беларусь», «Электронны архіў нацыянальнай перыёдыкі», «Беларусь: ад мінулага да сучаснасці» і інш.), а таксама карпаратыўныя беларускія бібліятэчныя праекты нацыянальнага ўзроўню (Зводны электронны каталог бібліятэк Беларусі, Нацыянальная бібліяграфія Беларусі, Нацыянальная база даных аўтарытэтных запісаў, БД «Вучоныя Беларусі» і інш.).

Нацыянальная бібліятэка Беларусі імкнецца рабіць свой уклад у нацыянальную дакументную спадчыну праз фарміраванне пошукавых сістэм, якія мадэлююць нацыянальны дакументны масіў і прадстаўляюць яго як асобна, так і ў кантэксце сусветных гісторыка-культурных здабыткаў. Гэта непаўторная частка нацыянальнай дакументнай спадчыны, якая з'яўляецца вынікам мэтанакіраванай дзейнасці бібліятэкі і ўтрымлівае новыя веды. У першую чаргу размова ідзе аб Нацыянальнай базе даных аўтарытэтных запісаў, фактаграфічных БД «Беларусь у асобах і падзеях», «Вучоныя Беларусі», «Бібліятэкі Рэспублікі Беларусь і замежных краін». Яны з'яўляюцца, па сутнасці, унікальнымі даведнікамі, якія змяшчаюць апісанне нацыянальных аб'ектаў, ствараюцца на падставе самых надзейных крыніц інфармацыі і аператыўна абнаўляюцца.

Выкарыстанне магчымасцей электроннага асяроддзя дазваляе НББ рабіць лічбавыя страхавыя копіі дакументаў іншых форм існавання, запаўняць гістарычна сфарміраваныя прабелы ў нацыянальным дакументным патоку лічбавымі копіямі і на падставе гэтага ствараць арыгінальныя нацыянальныя электронныя інфармацыйныя рэсурсы: CD-прадукцыю, тэматычныя калекцыі, размешчаныя на партале НББ (так званыя віртуальныя праекты партала), віртуальныя прэзентацыі і выставы, тэматычныя падборкі, якія прадстаўляюцца на платформах іншых арганізацый.

Надзённасць стварэння такой прадукцыі забяспечвае яе педагагічны і выхаваўчы патэнцыял. Асабліва гэта характэрна для выдавецкіх праектаў, прысвечаных В. Дуніну-Марцінкевічу, М. Багдановічу, Ф. Багушэвічу, Ю. Крашэўскаму, М.К. Агінскаму, К. Крапіве, мультымедыяных анлайнавых праектаў «Класікі сусветнай літаратуры Янка Купала і Якуб Колас: да 130-годдзя з дня нараджэння песняроў зямлі беларускай», «Віртуальнае падарожжа з Янкам Маўрам», «Вайна 1812 года ў гісторыі Беларусі», «Беларусь у Першай сусветнай вайне» і інш.

Такім чынам, электронныя інфармацыйныя рэсурсы, якія кумулююцца і генеруюцца НББ, уяўляюць несумненны інтарэс для сферы адукацыі, таму што яны забяспечваюць:

– фарміраванне ў межах НББ якаснай інфармацыйнай базы для выкладчыкаў і навучэнцаў;

– уклад у фарміраванне інфармацыйнай базы спецыяльных бібліятэк (устаноў адукацыі);

– магчымасць выкарыстання актуальнай інфармацыі выкладчыкамі і навучэнцамі пры падрыхтоўцы да заняткаў і напісанні самастойных прац, для забеспячэння калектыўнай работы навучэнцаў і функцыянавання школ даследчыка, інтэлектуальных цэнтраў;

– выкарыстанне інтэграваных пошукавых сістэм па ўсіх бібліятэчных рэсурсах Беларусі, доступ да структураваных звестак аб аўтарах, персаналіях, установах, геаграфічных назвах і інш.;

– выкарыстанне электронных варыянтаў часткі дакументнай прадукцыі, што захоўваецца ў НББ, лічбавых копіяў нацыянальных дакументаў, якія адсутнічаюць на тэрыторыі Беларусі;

– магчымасць аддаленага доступу да асобных электронных калекцый дакументаў, віртуальных праектаў і пазытыўнае ўздзеянне на інфармацыйныя патрэбнасці і каштоўнасны арыентацыі студэнтаў, навучэнцаў, фарміраванне іх інфармацыйнай культуры.

Спіс літаратуры

1. Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь : Закон Рэспублікі Беларусь ад 22 сакавіка 1995 г. № 3680-ХІІ са зменамі і дап., якія ўнесены Законам Рэспублікі Беларусь ад 01.07.2014 // Нацыянальны прававой інтэрнет-портал Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Режим доступа: <http://pravо.by/main.aspx?gu id=3871&p0=C21400137&p1=1&p5=0>. – Дата доступа: 25.02.2016.
2. Долгополова, Е. Е. Формирование информационной культуры учащихся /

Долгополова Е. Е. // Адукацыя і выхаванне. – 2012. – № 6. – С. 3–8 ; Долгополова, Е. Е. Типовая модель информационного поведения преподавателей и педагогов: по результатам республиканского исследования / Елена Долгополова // Книга. Время. Общество : материалы IV Международной научно-практической конференции. – Павлодар, 2015. – С. 178–183. Национальная библиотека Беларуси: новое здание – новая концепция развития : к 85-летию Национальной библиотеки Беларуси / [М. Г. Алейник и др. ; редколлегия: Л. Г. Кирюхина (ответственный редактор) и др.]. – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2007. – С. 117–118.

3. Возможности использования информационных ресурсов открытого доступа в сфере образования / Н. И. Листопад [и др.] // Развитие информатизации и государственной системы научно-технической информации (РИНТИ-2010) : IX Международная конференция, 18 ноября 2010 года, Минск : доклады / [научные редакторы: А. В. Тузиков, Р. Б. Григянец, В. Н. Венгеров]. – Минск, 2010. – С. 190–192 ; Бричковский, В. И. Перспективы развития движения открытого доступа к научно-образовательным ресурсам в Беларуси / В. И. Бричковский // Материалы VII Международных книговедческих чтений «Библиотеки и политика открытого доступа к информации и знаниям», Минск, 10–11 ноября 2011 г. / Национальная библиотека Беларуси ; составитель Л. Г. Кирюхина. – Минск, 2011. – С. 192–198.
4. Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/russian-translation>. – Дата доступа: 02.02.2016 ; Берлинская декларация об открытом доступе к научному и гуманитарному знанию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://openaccess.mpg.de/67987/BerlinDeclaration_rus.pdf. – Дата доступа: 02.02.2016 ; Белгородская декларация об открытом доступе к научным знаниям и культурному наследию на университетском пространстве приграничных областей Республики Беларусь, Российской Федерации и Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.nlb.by/eifl/index.php?path=/catalogue/view-181&menu_id=56. – Дата доступа: 02.02.2016.
5. Бричковский, В. И. Открытый доступ к информационным ресурсам как новая модель научных коммуникаций / В. И. Бричковский // Веснік Інстытута культуры Беларусі. – 2012. – № 2. – С. 78–81.
6. Losoff, B. Digital Scholarship and Open Access / Losoff Barbara, and Harry E. Pence // Journal of Educational Technology Systems. – 2010. – V. 38, no. 2. – P. 95–101.
7. Кузьминич, Т. В. Ресурсы открытого доступа в структуре электронного контента библиотек Беларуси / Т. В. Кузьминич // Веснік Інстытута культуры Беларусі. – 2012. – № 2. – С. 84.

SUMMARY

The article presents various electronic information resources that are available either at the NLB reading rooms or spread by it through other Belarusian libraries and information centers. Their contest potential for the field of education is specified. Considered is the particular structure of the information resources extended by the Virtual Reading Room of the NLB, presented is their educational component, as well as the advantages of the Belarusian libraries corporation in case of purchase of licensed data bases. Special attention is attracted to the possibilities of practical usage in the educational process of bibliographic, factual and full texts electronic information resources created by the NLB, to their significance in bringing up the ethic rules of information operating.

Статья сдана в редакцию 25.02.2016
